

Kabel- en leidingschade

De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie

mr. S.J.H. van de Kant en mr. P. van Huizen*

In 2008 is de Wet Informatie-uitwisseling Ondergrondse Netten (hierna: WION) in werking getreden. De minister heeft bij de invoering aangegeven dat de WION plichten voor grondroerders, netbeheerders en opdrachtgevers vastlegt met het oog op voorkoming/vermindering van graafschades. Deze partijen dienen vervolgens samen invulling te geven aan de verantwoordelijkheid voor zorgvuldig graven.¹

Onduidelijkheden over begrippen en reikwijdtes binnen de WION zijn in eerste instantie opgevangen door een veelvoud aan richtlijnen en voorschriften waaraan partijen zich tijdens het graafproces en daarbuiten dienen te houden. Dat onduidelijkheid is blijven bestaan over de interpretatie van de WION en de reikwijdte van de aansprakelijkheidsartikelen en de zorgplichten blijkt wel uit het feit dat er na de invoering van de WION tientallen juridische procedures zijn gevoerd.² Hiermee zijn op onderdelen de piketpalen van de WION geslagen. Ook over andere dan in de WION neergelegde onderwerpen die bij kabel- en leidingschades aan de orde kunnen komen is in de loop der jaren geprocedeerd.

In dit artikel worden de hoofdlijnen uit die jurisprudentie vanaf de invoering van de WION tot heden op een rij gezet.³ Daarbij zullen de volgende onderwerpen aan bod komen: de (i) zorgplichten, (ii) verjaring, (iii) schade, (iv) causaal verband, (v) bewijs(last), (vi) proceskosten, (vii) eigen schuld, (viii) derden benadeelden en (ix) overige opmerkingen. Er wordt afgesloten met (x) een uitleiding. De in dit artikel aangehouden volgorde is willekeurig. De teksten per onderwerp geven de belangrijkste overwegingen en ontwikkelingen weer die met de jurisprudentie zijn gecreëerd ter invulling van en ter aanvulling op de WION. Dit artikel is bedoeld als overzicht.

1. Zorgplichten

Zowel de grondroerders, de netbeheerders als de opdrachtgevers hebben jegens elkaar en jegens derden zorgplichten waaraan zij moeten voldoen ter voorkoming van kabel- en leidingschade. Art. 2, 10 en 13 WION zijn daarbij van belang.

Onderzoeksplicht

Een grondroerder moet een klic⁴-melding doen voorafgaand aan het verrichten van graafwerkzaamheden.⁵ Na verkrijging van de klic-tekening moet een grondroerder de op de klic-tekening ingetekende kabels en leidingen feitelijk lokaliseren en veiligstellen. Deze lokaliseringsplicht wordt over het algemeen ingevuld door het graven van proefsleuven.⁶ Door de samenstelling van de grond kan het echter voorkomen dat andere methodes toereikender zijn (elektronische detectie, het gebruik van een spuitlans e.d.).⁷ Het lokaliseren dient zorgvuldig te gebeuren.

* Sebastiaan van de Kant en Peter van Huizen zijn beiden als advocaat verbonden aan Dirkzwager advocaten & notarissen N.V.

1. Een voorbeeld van deze invulling is de 'Richtlijn zorgvuldig graafproces' (hierna: de CROW richtlijn 250).
2. Ondanks alle wet- en regelgeving is het aantal graafschades sinds de invoering van de wet- en regelgeving toegenomen. In de evaluatie van de WION staat hierover onder meer: *'Een derde verklaring is de toegenomen prijsconcurrentie tussen grondroerders die zij naar eigen zeggen ervaren als een gevolg van de huidige crisis. De prijsconcurrentie leidt ertoe dat werk wordt gegund voor lagere prijzen, waardoor er de facto minder tijd is om dezelfde graafwerkzaamheden uit te voeren. Dat leidt er vervolgens toe dat niet in alle gevallen voorzorgsmaatregelen zoals het graven van proefsleuven en het handmatig voorsteken worden getroffen.'* En: *'De naleving van de wettelijke plicht om afwijkende situaties te melden bij het Kadaster laat ernstig te wensen over. De inschatting is dat grondroerders in 98-99% van de gevallen niet de wettelijke plicht nakomen.'* Kwink Groep, Evaluatie van de in 2008 ingevoerde wet informatie-uitwisseling ondergrondse netten, 2013 p. 9 en 58 (op grond van art. 51 WION dient vijf jaar na inwerkingtreding de WION te worden geëvalueerd). In 2010 werden er door de netbeheerders 33.950 graafschades gemeld (Jaarverslag Kadaster 2010). In 2011 werden er door de netbeheerders 34.799 graafschades gemeld (Jaarverslag Kadaster 2011). In 2012 werden er door de netbeheerders 37.400 graafschades gemeld (Jaarverslag Kadaster 2012). In 2013 werden er door de netbeheerders 38.317 graafschades gemeld (Jaarverslag Kadaster 2013).
3. Een deel van de in dit artikel behandelde uitspraken ziet op procedures die zijn aangevraagd vóór invoering van de WION, maar waar een vonnis of arrest na 2008 is verschenen. Voor zover relevant zijn rechtsoverwegingen uit deze vonnissen en arresten in dit artikel meegenomen.
4. Klic staat voor: 'Kabels en Leidingen Informatie Centrum'. Klic is sinds 2008 ondergebracht bij het Kadaster. Hier worden de meldingen gedaan. In de nabije toekomst zal ook het huidige klic systeem op belangrijke onderdelen worden gewijzigd. Zie hiervoor: <http://www.kadaster.nl/klic-win>.
5. Vaak zal bij een omvangrijke opdracht de opdrachtgever de klic-melding doen. De opdrachtgever dient vervolgens goed af te stemmen met de grondroerder. Op de grondroerder rust ondanks informatie van de opdrachtgever een zelfstandige onderzoeksplicht naar de situatie ter plaatse. Het lokaliseren van kabels en leidingen die op de klic-tekening zijn ingetekend is onderdeel van deze onderzoeksplicht. Over de plicht tot het verstrekken van liggingsgegevens staat in de memorie van toelichting op de WION: *'Omdat beheerders over de meest actuele en nauwkeurige liggingsgegevens over de door hen beheerde netten beschikken, legt dit wetsvoorstel de verplichting informatie over de netten te verstrekken bij beheerders. De verplichting tot*

Aangenomen dat ook het voorsteken (bijvoorbeeld een stok in de grond steken om te 'voelen' waar een kabel of leiding ligt) een adequate methode is om een kabel of leiding te lokaliseren, betekent nog niet dat de grondroerder daarmee aan zijn onderzoeksplicht heeft voldaan. Het voorsteken moet immers ook op zorgvuldige wijze zijn uitgevoerd.⁸ De onderzoeksplicht van de grondroerder reikt daarbij niet zo ver dat de grondroerder toestemming van een netbeheerder nodig heeft alvorens hij de graafwerkzaamheden mag gaan uitvoeren. Een netbeheerder kan wel aan een grondroerder (duidelijk en ondubbelzinnig) aangeven of de netbeheerder al dan niet voorzorgsmaatregelen wenst te treffen.⁹ Ondanks de voornoemde onderzoeksplicht die in beginsel op de grondroerder rust, mag deze daarbij onder omstandigheden afgaan op aan hem door een netbeheerder (tevens opdrachtgever) verstrekte informatie. Dit kan ook het geval zijn indien die informatie een handmatige tekening is van de netbeheerder (tevens opdrachtgever).¹⁰ Voorgaande zou inhouden dat aan een mededeling van een netbeheerder evenveel waarde kan worden gehecht als aan de informatie die een grondroerder ontvangt na het doen van een klic-melding. Die conclusie voert te ver. Immers, in situaties waar de netbeheerder niet tevens de opdrachtgever is, kan een grondroerder niet enkel afgaan op schetsen van (een vertegenwoordiger van) de netbeheerder zonder een voorafgaande klic-melding en nader onderzoek.¹¹

De grondroerder moet daarnaast de netbeheerder om opheldering vragen als de klic-tekening onvolledig of onduidelijk is.¹² De grondroerder kan daarbij niet volstaan met het raadplegen van willekeurige medewerkers van de netbeheerder ter plaatse, maar moet contact opnemen met de door de netbeheerder aangewezen persoon.¹³

De onderzoeksplicht van de grondroerder reikt nog verder dan het doen van een klic-melding en het zorgvuldig vrijgraven van de op de klic-tekening ingetekende kabels en leidingen. Mocht namelijk uit de klic-tekening blijken dat er in het tracé geen kabel of leiding aanwezig is, dan nog dient de grondroerder op de mogelijke aanwezigheid van een kabel of leiding bedacht te zijn.¹⁴ Een grondroerder zal zich moeten vergewissen van uiterlijke kenmerken ter plaatse.¹⁵

Informatieplicht en afwijkende ligging

De netbeheerder heeft jegens de grondroerder een informatieplicht. De netbeheerder dient zo volledig en gedetailleerd mogelijk informatie te verschaffen over zijn kabels en leidingen.¹⁶ Deze informatieplicht (jegens grondroerders) rust slechts op de netbeheerder nadat een klic-melding is gedaan.¹⁷ Een netbeheerder schendt zijn zorgplicht als hij weet dat de ligging van zijn kabel of leiding duidelijk afwijkt van de klic-tekening en daarover aan de grondroerder geen nadere informatie verschaft.¹⁸ De informatieplicht weegt in een dergelijke situatie zwaarder dan de onderzoeksplicht. Zo blijkt ook uit de wetsgeschiedenis van de WION¹⁹ dat het van belang is dat de liggingsgegevens actueel zijn: '*zolang de liggingsgegevens niet bijgewerkt zijn, loopt de beheerder het risico dat hij aansprakelijk is voor schade die voortkomt uit fouten die veroorzaakt zijn door onjuiste liggingsgegevens*'. Dat de liggingsgegevens nog niet in alle gevallen actueel zijn, wordt bij de evaluatie van de WION onderkend.²⁰ Als reden hiervoor worden de volgende verklaringen gegeven:

het verstrekken van informatie is ook van toepassing op gemeenten in hun hoedanigheid van beheerder van netten zoals de riolering.' Kamerstukken II 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 34 (memorie van toelichting).

6. Het uitgangspunt van de CROW richtlijn 250 is visuele waarneming van de kabel en/of leiding.
7. Zo is in de CROW richtlijn 250 opgenomen dat er geen proefsleuven hoeven te worden gegraven bij ontgraving 'in den natte' (bijvoorbeeld bij het herprofiëren van sloten en bij baggerwerkzaamheden).
8. Rechtbank Arnhem, 7 november 2012 (ECLI:NL:RBARN:2012:DY4930).
9. Rechtbank 's-Gravenhage, 20 december 2012 (ECLI:NL:RBSGR:2012:29423).
10. Rechtbank Arnhem, 18 maart 2009 (NJF 2009/182) en bevestigd door het Gerechtshof Arnhem, 17 augustus 2010 (ECLI:NL:GHARN:2010:BN3795).
11. Rechtbank Amsterdam, 5 september 2012 (ECLI:NL:RBAMS:2012:BY7229).
12. Rechtbank Haarlem, 13 april 2011 (ECLI:NL:RBHAA:2011:BQ4146). Het wordt immers als een feit van algemene bekendheid beschouwd dat door allerlei omstandigheden van natuurlijke en niet-natuurlijke aard de ligging van kabels en leidingen in de loop der tijd kan wijzigen. Zie hiervoor Gerechtshof Arnhem, 24 februari 2009 (TBR 2010/31) en Rechtbank Breda, 17 augustus 2011 (ECLI:NL:RBBRE:2011:BR5346). Dit geldt al helemaal als de netbeheerder bij de geleverde informatie expliciet heeft vermeld dat het om globale liggingsinformatie gaat en dat desgewenst detailinformatie opgevraagd kan worden (Rechtbank Utrecht, 11 augustus 2010 (ECLI:NL:RBUTR:2010:BN3793)).
13. Rechtbank Utrecht, 1 april 2009 (TBR 2010/34). Een grondroerder mag ook niet afgaan op mededelingen van (vertegenwoordigers van) een bestuursorgaan dat wellicht uit dien hoofde geacht moet worden op de hoogte te zijn van de aanwezigheid van eventuele kabels of leidingen in een terrein (Rechtbank Rotterdam, 9 juni 2010, Prg. 2010/202).
14. Ook dient een grondroerder bedacht te zijn op een minder gebruikelijke diepteligging van een kabel of leiding. Zie Rechtbank Utrecht, 11 augustus 2010 (ECLI:NL:RBUTR:2010:BN3793).
15. Gerechtshof Leeuwarden, 20 augustus 2008 (TBR 2010/33). Zo zal een grondroerder moeten beseffen dat er onder de stoep richting de voordeur van een woning kabels en nutsvoorzieningen aanwezig zijn (de discussie met betrekking tot het feit dat huisaansluitingen 'nog' niet wettelijk geregistreerd hoeven te worden gaat het bestek van dit artikel te buiten). Daarnaast wordt de aanwezigheid van kabels en leidingen vaak ook aangegeven door borden in de berm of aan de waterkant. Afwezigheid van een ingetekende kabel of leiding op een klic-tekening en afwezigheid van uiterlijke kenmerken ter plaatse zorgt er in de regel voor dat een grondroerder er van uit mag gaan dat de beoogde werkzaamheden zonder gevaar voor schade kunnen worden uitgevoerd (HR 18 april 2008, JOL 2008/325).
16. In sommige gevallen is de informatieplicht nog zwaarder daar waar het gaat om de staat die wordt gezien als opdrachtgever jegens een burger (grondroerder). In die situatie dient de staat als opdrachtgever alle redelijkerwijze voor de graafwerkzaamheden voorhanden zijnde relevante informatie spontaan te verschaffen. Zie Rechtbank Limburg, 5 maart 2013 (ECLI:NL:RBLIM:2013:12758).

- gegevens zijn niet altijd compleet omdat in verschillende branches in een hoog tempo fusies en overnames hebben plaatsgevonden. Gegevens zijn simpelweg verloren gegaan;
- sommige gemeentes hebben actuele gegevens (nog steeds) niet gedigitaliseerd;
- gegevens zijn niet accuraat omdat vóór 2008 het nog niet verplicht was om kabels en leidingen in te tekenen. Er is soms bij het intekenen gebruik gemaakt van oud kaartmateriaal en van schattingen;
- topografisch kaartmateriaal blijft soms achter. Dit materiaal zou moeten dienen als referentiepunt om de eigen kabel of leiding in te kunnen tekenen.

Onduidelijkheid voor partijen wordt daarnaast gecreëerd door het feit dat een netbeheerder niet verplicht is om de diepteligging van zijn kabel of leiding aan te geven. Hierina zullen over dit onderwerp nog enkele opmerkingen worden geplaatst.

Diepteligging (z-coördinaat)

De zorgplicht ten aanzien van het doen van nader onderzoek naar de diepteligging van kabels en leidingen is alles behalve helder. Waar het in het ene geval als algemeen bekend (althans voor een grondroerder) wordt geacht dat ondergrondse kabels of leidingen door wat voor omstandigheden ook niet steeds en overal op dezelfde diepte (blijven) liggen, wordt in andere situaties geoordeeld dat de netbeheerder niet voldoende informatie heeft verschaft met betrekking tot de diepteligging.²¹ Deze inconsistentie, uiteraard mede ingegeven door het feit dat iedere procedure wordt ingekleurd door andere feiten,²² vloeit voort uit het feit dat een netbeheerder op grond van de WION²³ niet verplicht is om in de klic-tekening diepteliggingen aan te geven. Een grondroerder kan wel voorafgaand aan de graafwerkzaamheden bij de netbeheerder diepteprofielen opvragen.

Een uitzondering op het voorgaande kan er zijn in de situatie waarin de grondroerder van de netbeheerder informatie ontvangt over de diepteligging van sommige kabels of leidingen waaruit blijkt dat zij dieper liggen dan gebruikelijk. In dat geval mag de grondroerder ervan uitgaan dat de (andere) kabels waarover die informatie niet is gegeven, niet dieper liggen dan gebruikelijk.²⁴ Meer concreet: als een netbeheerder op een tekening over de ene kabel of leiding specifieke kenmerken noteert terwijl hij dat over een andere kabel of leiding niet doet, dan mag een grondroerder ervan uitgaan dat die andere kabel of leiding niet die specifieke kenmerken heeft. Wanneer een netbeheerder echter aan de grondroerder aangeeft niet te beschikken over diepteliggingen dan is het alsnog aan de grondroerder om te lokaliseren.²⁵

De grondroerder dient als gespecialiseerd grondroerder, als hij niet feitelijk heeft gelokaliseerd, rekening te houden met mogelijke afstandsverschillen van de kabels of leidingen van enkele meters tussen de tekening en de werkelijkheid (dus niet alleen met betrekking tot diepteligging), te meer omdat de feitelijke ligging van kabels en leidingen in de loop der tijd door diverse oorzaken kan wijzigen.²⁶ Ook als de graafwerkzaamheden nog niet zijn aangevangen moet een grondroerder in sommige gevallen, bijvoorbeeld als hij met een zware graafmachine drassig gebied inrijdt, er rekening mee houden dat een kabel of leiding een afwijkende (veel ondiepere) ligging heeft en dus alleen al met het oprijden van het gebied beschadigd kan raken.²⁷ Het feitelijk lo-

kaliseren is zodoende van evident belang voor een grondroerder en dient in een zo vroeg mogelijk stadium van de werkzaamheden te geschieden.

Aan deze onderzoeksplicht wordt echter niet altijd vastgehouden. Zo blijkt uit de jurisprudentie bijvoorbeeld dat als tijdens baggerwerkzaamheden de op de klic-tekening ingetekende kabel onverwacht 1,5 meter hoger blijkt te liggen dan de plek waar de kabel volgens de klic-tekening oorspronkelijk zou moeten liggen, de grondroerder niet onzorgvuldig hoeft te hebben gehandeld als er vervolgens schade aan een kabel wordt toegebracht.²⁸ Ook op dit onderdeel is de jurisprudentie echter niet glashelder. Aangezien zowel de netbeheerder een plicht heeft (zorgen dat het kaartmateriaal zo goed mogelijk de feitelijke situatie weergeeft²⁹; wat alleen al door weersinvloeden, de samenstelling van de grond en menselijk handelen een onmogelijke taak is) als de grondroerder (de plicht om rekening te houden met het feit dat het een maatschappelijk geaccepteerd risico is dat kabels en lei-

17. Rechtbank Rotterdam, 30 januari 2008 (ECLI:NL:RBROT:2008:BC4209). Op de eigenaar van een kabel of leiding rust geen verplichting om, indien hij weet dat er op een terrein waarin zijn kabels of leidingen liggen, werkzaamheden uitgevoerd gaan worden, de grondroerder uit zichzelf te informeren omtrent deze leidingen. De eigenaar mag erop vertrouwen dat een grondroerder zorgvuldig onderzoek zal doen alvorens aan zijn werkzaamheden te beginnen (Rechtbank Rotterdam, 9 juni 2010, *Prg.* 2010/202).
18. Rechtbank Rotterdam, 28 mei 2008 (ECLI:NL:RBROT:2008:BD6860).
19. *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 34 (memorie van toelichting).
20. Kwink Groep, Evaluatie van de in 2008 ingevoerde Wet Informatie-uitwisseling Ondergrondse Netten, 2013 p. 63.
21. Gerechtshof 's-Gravenhage, 14 september 2010 (ECLI:NL:GHSGR:2010:BN7784) en Rechtbank Groningen, 5 januari 2012 (*NJF* 2012/230). In de uitspraak van de rechtbank Groningen wordt aangesloten bij het oordeel van het Gerechtshof Arnhem van 25 november 2008 (RAV 2009/39).
22. En het verschillende rechtbanken betrof.
23. En op grond van art. 5 lid 2 van het Besluit informatie-uitwisseling Ondergrondse Netten (BION).
24. Rechtbank Haarlem, 13 april 2011 (ECLI:NL:RBHAA:2011:BQ4146) en Gerechtshof Amsterdam, 17 juli 2012 (*RVR* 2012/107, ECLI:NL:GHAMS:2012:BX3757).
25. Gerechtshof Leeuwarden, 20 augustus 2008 (*TBR* 2010/33).
26. Gerechtshof Arnhem, 25 november 2008 (ECLI:NL:GHARN:2008:BG9077, *RHV* 2009, 39).
27. Gerechtshof Amsterdam, 18 december 2012 (ECLI:NL:GHAMS:2012:BZ3762).
28. Rechtbank Haarlem, 10 augustus 2011 (*JA* 2011/172).
29. Als de netbeheerder beschikt over een tekening van de diepteligging maar die niet aan de grondroerder verstrekt, ook al wordt daar door de grondroerder niet om gevraagd, terwijl de netbeheerder weet dat de grondroerende werkzaamheden de kabel of leiding zullen doorkruisen, dan zal de netbeheerder die tekening op eigen initiatief moeten verstrekken. Rechtbank Limburg, 5 maart 2013 (ECLI:NL:RBLIM:2013:12758). Het nalaten hiervan kan mogelijk relevant zijn voor het vraagstuk met betrekking tot de 'eigen schuld'.

dingen door verloop van tijd op een geheel andere plaats zijn komen te liggen dan waar ze oorspronkelijk zijn gelegd. In die situatie wordt de onderzoeksplicht van de grondroerder duur en tijdrovend³⁰).³¹ Mochten beide verplichtingen door zowel de grondroerder als door de netbeheerder worden geschonden, dan kan dat reden zijn voor toewijzing van een beroep op eigen schuld aan de zijde van de netbeheerder.³²

Ondanks de in de WION gehanteerde strikte taakverdeling met betrekking tot de zorgplicht(en), wordt er in de rechtspraak ook gekeken naar de feitelijke situatie per zaak om te bezien of er een reden bestaat voor een billijke(re) oplossing. Zo mag volgens het gerechtshof Amsterdam, mede vanwege de ernst en omvang van de mogelijke schade in geval van beschadiging van een kabel of leiding, van een grondroerder worden verwacht dat hij de beheertekeningen nauwgezet bestudeert, maar om dezelfde reden mag van een netbeheerder worden verwacht dat hij naar behoren zorg besteedt aan de kwaliteit van de door hem te verstrekken tekening.³³

Wat is geen grondroeren?

Schoonmaakwerkzaamheden in een sloot is volgens de kantonrechter te 's-Gravenhage³⁴ geen grondroeren. De kantonrechter geeft bij de uitspraak wel in overweging, in lijn met de minister bij invoering van de WION, dat het eigenlijk aan de belanghebbenden in de branche zelf is om nadere afspraken te maken over de definitie van het begrip grondroeren.³⁵ Maaiwerkzaamheden nabij een sloot zijn evenmin een grondroerende werkzaamheid.³⁶ Een maaier hoeft geen klikmelding te doen en hoeft niet te verwachten dat zich op de oppervlakte of direct daaronder een kabel of leiding bevindt. Een onderzoeksplicht kan wel worden aangenomen als voor de maaier bekend is of redelijkerwijs bekend zou moeten zijn dat er een aanzienlijke kans is dat een kabel of leiding op of direct onder de bodem van de sloot ligt (denk voor de invulling van 'bekendheid' bijvoorbeeld aan de aanwezigheid van zogenaamde 'Zinkerborden').³⁷

Graafwerkzaamheden die met een schop worden verricht zijn (nog steeds) geen grondroerende werkzaamheden zoals bedoeld in de WION. In het algemeen geschiedt dit type werkzaamheden met een te geringe kracht om schade te veroorzaken. Bovendien is het overgrote deel van de kabels en leidingen bestand tegen de kracht die bij het graven met een schop wordt uitgeoefend.³⁸

Het gerechtshof Arnhem oordeelde dat het egaliseren van een walkant daarentegen wel een handeling is waar de grond wordt 'beroerd'.³⁹

2. Verjaring

*Vorderingen op grond van onrechtmatige daad (6:162 BW) verjaren in de regel na een termijn van vijf jaren (3:310 BW). Mochten er echter grondroerende werkzaamheden worden verricht vanaf een schip (maar bijvoorbeeld ook vanaf een ponton) dan kan de situatie zich voordoen dat boek 8 BW van toepassing is. Boek 8 BW regelt dat vorderingen al kunnen verjaren na een termijn van twee jaren (titel 20 afdeling 9 boek 8 BW).*⁴⁰

Stuiting

De netbeheerder dient tijdig zijn vordering(en) te stuiten. Ook als partijen in onderhandeling zijn over het minnelijk regelen van een geschil met betrekking tot graafschade, is er

een schriftelijke mededeling vereist voor stuiting van de verjaring.⁴¹

Overeenstemming tussen onderhandelende partijen (netbeheerder/verzekeraar⁴² en grondroerder/verzekeraar) over bijvoorbeeld de omvang van de schade, impliceert daarbij niet

30. Een opdrachtgever moet bij het vaststellen van de prijs en de tijd die nodig is voor het project overigens wel rekening houden met het feit dat een grondroerder een melding moet doen en dat er mogelijk voorzorgsmaatregelen moeten worden getroffen (*Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 30 (memorie van toelichting)). Of dit in de praktijk gebeurt is vaak nog maar de vraag.
31. Ook de wetsgeschiedenis is hier niet rechtlijnig over. In de memorie van toelichting op de WION staat: 'dat de informatie die op de kaart wordt aangegeven binnen een bepaalde marge moet corresponderen met de feitelijke situatie in de grond. Liggen de kabels of leidingen buiten die marge dan is de beheerder aansprakelijk voor eventuele schade aan de kabels of leidingen. Dit geeft een grote stimulans aan beheerders om de liggingsgegevens op de juiste wijze aan te bieden en ook op orde te krijgen. Deze marge wordt, zoals eerder is aangegeven, opgenomen in lagere regelgeving. Dit ontslaat de grondroerder niet van de plicht om altijd zorgvuldig te graven.' Vooral deze laatste zin geeft geen duidelijkheid in de situatie dat de liggingsgegevens onjuist zijn terwijl de grondroerder tegelijkertijd onzorgvuldig is geweest. *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 13 (memorie van toelichting).
32. Zo oordeelde de rechtbank Limburg dat als zowel de netbeheerder vanwege het schenden van de mededelingsplicht, als de grondroerder vanwege het schenden van de onderzoeksplicht, beiden schuld hebben aan het ontstaan van de schade, het uitgangspunt kan zijn dat de mededelingsplicht zwaarder weegt dan de onderzoeksplicht en dit met zich brengt dat de verdeling van schuld in het voordeel uitvalt van de grondroerder (dit geldt overigens nog meer als de netbeheerder tevens de staat is). Rechtbank Limburg, 5 maart 2013 (ECLI:NL:RBLIM:2013:12758).
33. Gerechtshof Amsterdam, 17 juli 2012 (*RVR* 2012/107, ECLI:NL:GHAMS:2012:BX3757).
34. Kantonrechter 's-Gravenhage, 5 juni 2008 (*JA* 2008/114).
35. In de wetsgeschiedenis is over de definitie 'graafwerkzaamheden' het volgende gezegd: 'Dit onderdeel definieert «graafwerkzaamheden» in de zin van dit wetsvoorstel als het mechanisch verrichten van werkzaamheden in de ondergrond. Met ondergrond wordt bedoeld het deel van de aarde vanaf het maaiveld tot circa 10 kilometer diepte. Het mechanisch verrichten van werkzaamheden in water valt hier eveneens onder. Graafwerkzaamheden zullen over het algemeen in de ondiepe ondergrond plaatsvinden vanaf het maaiveld tot hoogstens een kilometer diepte.' *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 28 (memorie van toelichting).
36. Kantonrechter Breda, 16 juli 2008 (*JA* 2008/149).
37. Idem en Gerechtshof Amsterdam, 23 oktober 2012 (ECLI:NL:GHAMS:2012:BY6798).
38. *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 28 (memorie van toelichting).
39. Gerechtshof Arnhem, 24 februari 2009 (*TBR* 2010/31).
40. Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 19 november 2013 (ECLI:NL:GHARL:2013:8714) en Gerechtshof Amsterdam, 18 juni 2013 (ECLI:NL:GHAMS:2013:1967).
41. Rechtbank Rotterdam, 15 juli 2009 (*JA* 2009/156).
42. Wanneer het voor een eisende partij (ondubbelzinnig) duidelijk is dat de schadeverzekeraar van de aansprakelijk

een erkenning van de aansprakelijkheid waarmee de verjaring wordt gestuit zoals bedoeld in art. 3:318 BW.⁴³ Een netbeheerder komt niet snel een beroep toe op de redelijkheid en billijkheid van art. 6:2 BW om onder verjaring uit te komen, in de situatie dat er geen rechtsgeldige stuitingshandeling⁴⁴ is verricht (een aangetekende brief waarin alle rechten worden voorbehouden), omdat een netbeheerder over het algemeen een grote professionele partij is waarvan mag worden verwacht dat hij zijn termijnen afdoende bewaakt.⁴⁵

Samenhang

Ook al bestaat er samenhang tussen separate vorderingen, bijvoorbeeld vorderingen op zowel een hoofd- als een onderaannemer, dient de verjaring van die vorderingen toch elk separaat door de netbeheerder te worden gestuit.⁴⁶ Voor de samenloop tussen een vordering op basis van onrechtmatige daad en een vordering op basis van boek 8 BW (aanvaring) geldt de exclusiviteit van de (mede op verdragsrecht gebaseerde) aanvaringsregeling en daarmee ook de exclusiviteit van de in de aanvaringsregeling genoemde verjaringstermijn van twee jaar, in tegenstelling tot die van vijf jaar zoals die geldt bij onrechtmatige daad.⁴⁷ De korte verjaringstermijn van 2 jaar kan desalniettemin alsnog worden ontweken door niet de schadeveroorzaker maar de opdrachtgever aan te spreken (vanwege onvoldoende toezicht) op grond van onrechtmatige daad. Vereist is dan wel dat de opdrachtgever puur en alleen op basis van onrechtmatige daad wordt aangesproken en niet ook op basis van verwijten die verband houden met het gebruik van schepen, want dan is er wel (gewoon) weer sprake van de hiervoor bedoelde samenloop van onrechtmatige daad en aanvaring, waarbij de tweejarige verjaringstermijn bij aanvaring voorgaat.⁴⁸

Derden verzekeren

Bij kabel- en leidingschades zijn er ook vaak andere aansprakelijke partijen die eveneens op de polis van de verzekerde tegen aansprakelijkheid zijn verzekerd (denk aan onderaannemers; de zogenaamde derden verzekeren). Als de derde verzekerde al bekend is met de vordering op de verzekeraar van de verzekerde bij wie hij op de polis als medeverzekerde staat vermeld, dan is het in het algemeen mogelijk dat de verzekerde ook namens de derde verzekerde melding doet van een schade, waarmee ten aanzien van zowel de verzekerde als de derde verzekerde de verjaring is gestuit.⁴⁹

3. Beperking van aansprakelijkheid en schade(omvang)

*De schade van een netbeheerder aan zijn kabel of leiding wordt in de regel abstract berekend.*⁵⁰

Beperking van aansprakelijkheid

Is bij het ontstaan van schade een zeeschip betrokken (bijvoorbeeld tijdens baggerwerkzaamheden) dan bestaat er een zogeheten kring van beperkingsgerechtigden die hun aansprakelijkheid jegens de netbeheerder kunnen beperken. Hier dient een netbeheerder bedacht op te zijn.⁵¹ Ook netbeheerders beperken vaak hun aansprakelijkheid (bijvoorbeeld jegens zijn afnemers). Dergelijke exonerationbedingen kunnen in de verhouding tot consumenten echter onredelijk bezwarend zijn.⁵²

Schade en kosten

Schade in de zin van waardevermindering van de kabel of leiding wordt begroot op de objectieve herstelkosten. Deze schade wordt niet geleden op het moment dat men de kosten van herstel maakt, maar reeds op het moment dat de gebeurtenis de waardevermindering heeft veroorzaakt en dus schade heeft teweeggebracht (vanaf dat moment zal ook de wettelijke rente ingaan).^{53,54}

gestelde partij de procedure/vordering heeft overgenomen, dan kan een stuitingsbrief ook aan die verzekeraar worden gezonden om haar werking te hebben (Rechtbank Rotterdam, 28 mei 2008 (ECLI:NL:RBROT:2008:BD6860)).

43. Idem.

44. De vraag of er sprake is van een rechtsgeldige stuitingshandeling waarbij de eisende partij haar rechten ondebzinnig heeft voorbehouden is een kwestie van uitleg en moet worden beoordeeld aan de hand van de Haviltex-maatstaf (zie Rechtbank Midden-Nederland, 25 juni 2014, (ECLI:RBMNE:2014:2478)).

45. Idem.

46. Rechtbank Rotterdam, 11 juli 2012 (S&S 2013/88) en HR 15 juni 2007 (NJ 2007/621).

47. Rechtbank Rotterdam, 11 juli 2012 (S&S 2013/88).

48. Gerechtshof Amsterdam, 18 juni 2013 (ECLI:NL:GHAMS:2013:1967), welk arrest op 21 november 2014 is gecasseerd door de Hoge Raad (ECLI:NL:HR:2014:3350).

49. Gerechtshof Amsterdam, 15 april 2014 (ECLI:NL:GHAMS:2014:1479).

50. In dit onderdeel wordt de jurisprudentie over de schadevergoedingsplicht met betrekking tot glasvezelkabels buiten beschouwing gelaten. De vraag of de aansprakelijke partij dient op te komen voor de kosten van vervanging dan wel van reparatie van een glasvezelkabel is aan de hand van de huidige jurisprudentie niet eenduidig te beantwoorden. Bovendien is deze vraag als gevolg van technische ontwikkelingen wellicht minder relevant (zoals het gebruik het zogeheten 'fusielassen' waarbij een breuk in een glasvezelkabel kan worden gerepareerd terwijl de demping van het signaal als gevolg van het lassen significant minder is dan bij andere technieken (degeneratieschade)). Zie voor jurisprudentie over dit onderwerp het tussenarrest van het Gerechtshof Arnhem, 30 september 2008 (ECLI:GHARN:2008:BG2113) en voor het niet gepubliceerde eindarrest van 22 mei 2012 de beschouwing daarvan in TBR 2013-61. De auteurs bekende uitspraken van de Rechtbank Oost-Brabant van 15 januari en 16 april 2014 over dit onderwerp (waarbij het fusielassen een rol speelde) zijn ten tijde van dit schrijven helaas niet gepubliceerd. Wellicht worden die uitspraken of wordt over die uitspraken in de toekomst nog gepubliceerd.

51. Gerechtshof 's-Gravenhage, 30 december 2008 (ECLI:NL:GHSGR:2008:BG9418, S&S 2009, 53).

52. Rechtbank Arnhem, 1 december 2010 (ECLI:NL:RBARN:2010:BO7148).

53. Rechtbank Amsterdam, 13 maart 2013 (ECLI:NL:RBAMS:2013:BZ6970) en Rechtbank Amsterdam, 5 maart 2014 (ECLI:NL:RBAMS:2014:1128).

54. Indien dat herstel pas hoeft plaats te vinden na meerdere gebeurtenissen die tot waardevermindering leiden, dan kan de schade worden begroot door de totale herstelkosten

Daarbij wordt opgemerkt dat prijsafspraken voor reparatie van kabels of leidingen een aanvaardbare wijze is van schadebegroting en dus voor vergoeding toewijsbaar.⁵⁵ Ook behandelingskosten van de netbeheerder kunnen als buitengerechtigde kosten worden toegewezen aan de hand van een door de netbeheerder gehanteerde staffel, waarbij de omvang van de schade als uitgangspunt is genomen omdat de hoeveelheid werk daarmee als regel evenredig is.⁵⁶

Overige vermogensschade

Verplichte compensatiebetaling(en) vanwege een leveringsonderbreking is een op de aansprakelijke partij te verhalen vermogensschade, ook al zijn die compensatiebetalingen forfaitair vastgesteld.⁵⁷

4. Causaal verband

Uit jurisprudentie blijkt dat het causale verband tussen een normschending van de grondroerder en de schade van de netbeheerder vaak is gegeven. Hiervan is echter niet altijd sprake.

Als een grondroerder bijvoorbeeld van de netbeheerder informatie ontvangt over de ligging van kabels of leidingen in een door de netbeheerder vrijgegeven gebied en er wordt, in de situatie dat een grondroerder heeft nagelaten om een klicmelding te doen, toch een kabel of leiding van die netbeheerder geraakt, dan is er géén sprake van causaal verband tussen het nalaten van het doen van de klicmelding en de schade van de netbeheerder.⁵⁸

Voor vaststelling van het causaal verband kan in sommige (uitzonderlijke) gevallen gebruik worden gemaakt van de 'omkeringsregel'.⁵⁹ Daarbij wordt opgemerkt dat de 'omkeringsregel' slechts betrekking heeft op het causaal verband tussen enerzijds het schenden van een norm die strekt tot het voorkomen van een specifiek gevaar op het ontstaan van schade en anderzijds het ontstaan van die schade. Dit vermoeden dat de schade het gevolg is van de normschending ziet echter niet op de omvang van de schade. Daarvoor geldt de hoofdregel van art. 150 Rv. De omkeringsregel kan dus niet worden ingeroepen om het bewijsvermoeden te vestigen dat een bepaalde soort schade, zoals bijvoorbeeld compensatievergoedingen, aan de grondroerder is toe te rekenen.⁶⁰

5. Bewijslast en -levering

'De partij die zich beroept op rechtsgevolgen van door haar gestelde feiten of rechten, draagt de bewijslast van die feiten of rechten, tenzij uit enige bijzondere regel of uit de eisen van redelijkheid en billijkheid een andere verdeling van de bewijslast voortvloeit' (150 Rv).

In de hoofdprocedure

Niet alles is onomstotelijk te bewijzen. Het door de netbeheerder te leveren bewijs dat de schade is veroorzaakt door een grondroerder kan daarom als voorshands bewezen worden geacht als een deskundige het gestelde causaal verband als aannemelijk beschouwt,⁶¹ tenzij de conclusies van de deskundige gemotiveerd worden weerlegd.

Het is daarbij van belang dat een netbeheerder voorafgaand aan de herstelwerkzaamheden eerst de schade aan de kabel of leiding en, indien mogelijk, de oorzaak daarvan vastlegt (foto's, rapportage e.d.), anders loopt de netbeheerder het risico dat zijn vordering(en) tot schadevergoeding wordt(worden) afgewezen omdat het causaal verband niet kan worden aangetoond. Een beroep op voorshandse bewijslevering zal dan ook eerder falen.⁶²

Verdeling van aansprakelijkheid tussen grondroerders onderling

In onderling verband kunnen grondroerders verhaal zoeken bij elkaar (denk aan een hoofdaannemer die de schade van een netbeheerder heeft moeten vergoeden en vervolgens verhaal gaat halen bij een onderaannemer die feitelijk de grond heeft geroerd).

Het verweer van een onderaannemer (tevens feitelijk grondroerder) jegens de hoofdaannemer dat hij zich, ondanks het niet hebben gedaan van een klic-melding, mag beroepen op door de hoofdaannemer verstrekte informatie is als een gemotiveerde betwisting van de toerekenbaarheid van een onrechtmatige daad te beschouwen en niet als een bevrijdend verweer.⁶³ Het is dus aan de hoofdaannemer om in zo een situatie alsnog aan te tonen dat de onderaannemer (tevens feitelijk grondroerder) niet op die informatie mocht afgaan.⁶⁴

6. Proceskosten

De kosten van een gerechtelijke procedure (proceskosten) worden in de regel vergoed op basis van een forfaitair tarief. In uitzonderlijke gevallen kunnen echter ook de daadwerkelijk door de wederpartij gemaakte proceskosten voor vergoeding in aanmerking komen als sprake is van misbruik van procesrecht.⁶⁵

(naar evenredigheid) te verdelen over de waarde verminderende gebeurtenissen. Zie Rechtbank Alkmaar, 14 november 2012 (ECLI:NL:RBALK:2012:BY3204).

55. Rechtbank Leeuwarden, 21 juli 2010 (ECLI:NL:RBLLE:2010:BN2090). In casu had KPN met Volker Wessels afspraken gemaakt om schades aan haar glasvezelnetwerk(en) tegen een vast bedrag te laten herstellen.
56. Rechtbank Haarlem, 20 mei 2009 (ECLI:NL:RBHAA:2009:BJ6786).
57. Gerechtshof Arnhem, 16 maart 2010 (TGMA 2010/1/2) en HR 29 april 2011 (JA 2011/109).
58. Rechtbank Arnhem, 18 maart 2009 (NJF 2009/182).
59. 'Deze regel houdt in dat in geval van schending van een regel die strekt tot bescherming tegen het ontstaan van bepaalde schade, bij wege van vermoeden wordt aangenomen dat er conditio sine qua non-verband aanwezig is tussen de schending en de schade, behoudens tegenbewijs door de laedens' (Asser/Hartkamp & Sieburgh-6-II* 2013/76).
60. Rechtbank Zutphen, 8 februari 2012 (ECLI:NL:RBZUT:2012:BV3648).
61. Gerechtshof Arnhem, 14 juli 2009 (ECLI:NL:GHARN:2009:BL1715).
62. Gerechtshof Amsterdam, 23 november 2010 (ECLI:NL:GHAMS:2010:BO5279).
63. Als het een bevrijdend verweer was, dan had de grondroerder dit verweer moeten bewijzen.
64. Gerechtshof Arnhem, 17 augustus 2010 (ECLI:NL:GHARN:2010:BN3795).
65. Rechtbank 's-Gravenhage, 15 december 2010 (JA 2011/20). Het valt in deze uitspraak overigens nog te betwijfelen of er werkelijk sprake was van misbruik van procesrecht. Het lijkt er immers sterk op dat de eisende partij niet heeft voldaan aan de stelplicht zoals bedoeld in art. 149 Rv en dat dat wordt gezien als een onzorgvuldigheid en daarmee onrechtmatig tegenover de wederpartij(en).

7. Eigen schuld

Op grond van art. 6:101 BW kan een deel van de schade van een netbeheerder tussen partijen verdeeld worden als blijkt dat de netbeheerder (gedeeltelijk) schuld heeft aan het ontstaan van de schade.

Het stilzitten van de netbeheerder na bekendheid met de schade aan zijn kabel of leiding kan er in sommige gevallen voor zorgen dat een deel van de schadevordering wordt afgewezen op grond van eigen schuld. Voorbeeld: het verwijtbaar te laat lokaliseren door de netbeheerder van een lek in één van zijn kabels of leidingen, waardoor bijvoorbeeld milieuschade wordt veroorzaakt, is mogelijk een reden om de door de netbeheerder te vergoeden milieuschade niet of slechts deels te kunnen verhalen op de grondroerder.⁶⁶

Ook kan een beroep van de grondroerder op eigen schuld aan de zijde van de netbeheerder worden verwacht als de netbeheerder na een kabel- of leidingschade compensatiebetalingen moet doen aan afnemers omdat de netbeheerder de storing niet op tijd heeft verholpen. Het zal echter van de omstandigheden van het geval afhangen of een dergelijk beroep op eigen schuld slaagt. De enkele stelling dat de netbeheerder de stroomstoring niet heeft verholpen binnen de voorgeschreven tijd is, voor een beroep op eigen schuld, zonder nadere onderbouwing onvoldoende.⁶⁷

In sommige gevallen kunnen ook mededelingen of toezeggingen van de netbeheerder aan de grondroerder ervoor zorgen dat de netbeheerder haar eigen schade (deels) dient te dragen. Zo oordeelde de rechtbank Amsterdam⁶⁸ dat wanneer een netbeheerder met een grondroerder afsprekt dat de netbeheerder haar kabel of leiding verlegt voordat er kan worden gegraven en de netbeheerder laat dit verleggen na, en de grondroerder raakt de kabel of leiding, er dan sprake kan zijn van eigen schuld aan de zijde van de netbeheerder. Dat er onzorgvuldig is gegraven doet er dan niet toe, omdat in die situatie de schade niet zou zijn ontstaan als de netbeheerder de kabel of leiding had verlegd. Uiteraard is een dergelijke kwestie uiterst casuïstisch.

De situatie dat er sprake is van twee professionele partijen (netbeheerder en bijvoorbeeld een grondroerder) die verzekerd zijn, kan ertoe leiden dat een beroep op eigen schuld eerder wordt gehonoreerd.⁶⁹

8. Derden benadeelden

De WION en de BION zijn niet van toepassing op de verhouding tussen grondroerders en derden benadeelden.⁷⁰ Dit neemt uiteraard niet weg dat grondroerders ook zonder een beroep op de WION kunnen worden verweten dat zij onzorgvuldig hebben gehandeld en dus onrechtmatig in de zin van art. 6:162 BW. Het schenden van meer algemene zorgvuldigheidsnormen (al staan die 'ook' in de WION) kan immers worden beschouwd als het schenden van art. 6:162 BW, en kan dus ook jegens derden onrechtmatig zijn.

9. Overig

Tot besluit nog enkele overige waarnemingen uit de jurisprudentie.

Voor de situatie dat het voor een netbeheerder niet geheel duidelijk is dat er naast de hoofdaannemer ook een (andere) onderaannemer is, die daadwerkelijk de graafwerkzaamheden heeft uitgevoerd in plaats van de hoofdaannemer, heeft de wetgever de mogelijkheid gecreëerd voor de netbeheerder om de hoofdaannemer (ook) aan te spreken voor zijn schade. Dat geldt ook als de hoofdaannemer zich zelf nooit

bezig houdt met grondroeren maar het grondroeren wel noodzakelijk is voor het uitoefenen van het bedrijf van de hoofdaannemer.⁷¹

De werkzaamheden met betrekking tot het verplaatsen van grond wordt gekwalificeerd als een overeenkomst van opdracht en geen aanneming van werk omdat er niets van stofelijke aarde tot stand wordt gebracht.⁷²

Een machineverhuurder die door een onderaannemer wordt ingeschakeld om een eigen medewerker en een machine te leveren voor grondroerende werkzaamheden kan ook aansprakelijk worden gehouden voor schade (uitbreiding kring der aansprakelijke; loonwerker).⁷³

Een grondroerder kan de politie als opdrachtgever aansprakelijk stellen op grond van een toerekenbare tekortkoming in de nakoming van de verbintenis, als de grondroerder is afgegaan op de mededeling van de politie dat er geen kabels in de grond zouden liggen, zelfs als de grondroerder geen klic-melding heeft gedaan.⁷⁴ Dit laat eventuele aansprakelijkheid jegens de netbeheerder uiteraard onverlet.

10. Uitleiding

De wetgever heeft bij de invoering van de WION te kennen gegeven dat op grond van de in de wet opgenomen eisen, de bestaande aansprakelijkheidswetgeving uit het BW en de door de sector te maken afspraken, die elkaar dusdanig versterken, eenvoudig kan worden bepaald wie er in geval van graafschade tekort is geschoten.⁷⁵

Gezien al het voorgaande is deze stelling slechts gedeeltelijk waar. In de nabije toekomst zal de WION op onderdelen

66. Gerechtshof 's-Gravenhage, 30 juni 2009 (JA 2010/2). De onderbouwing van een eigen schuld verweer zal (ook zoals in voornoemde zaak) moeten worden bewezen door de aansprakelijk gestelde partij. Dat kan er soms, door een gebrek aan voldoende informatie en bewijs over de feitelijke situatie bij de wederpartij (de netbeheerder), toe leiden dat een eigen schuld verweer niet slaagt.

67. HR 29 april 2011 (JA 2011/109) en gerechtshof Arnhem, 16 maart 2010 (TGMA 2010/1/2).

68. Rechtbank Amsterdam, 21 november 2012 (ECLI:NL:RBAMS:2012:BY7230).

69. Gerechtshof Leeuwarden, 25 september 2012 (ECLI:NL:GHLEE:2012:BX9123).

70. Rechtbank Zutphen, 23 december 2009 (ECLI:NL:RBZUT:2009:DL4916, RVR 2010, 33).

71. Rechtbank 's-Gravenhage, 9 april 2014 (ECLI:NL:RBDHA:2014:6158) voor de toepasselijkheid van art. 6:171 BW en de invulling van het begrip: 'eenheid van onderneming'. Zo oordeelde bijvoorbeeld de rechtbank Rotterdam dat tussen een verhuurder van onroerend goed en een bouwbedrijf geen eenheid van onderneming bestaat en er dus in die situatie geen sprake was van toepassing van art. 6:171 BW (Rechtbank Rotterdam, 18 december 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:10733)). De jurisprudentie wijst uit dat de invulling van 'eenheid van onderneming' uiterst casuïstisch is.

72. Rechtbank Utrecht, 11 november 2009 (ECLI:NL:RBUTR:2009:BK2994).

73. Gerechtshof Arnhem, 24 februari 2009 (TBR 2010/31).

74. Idem.

75. *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 30 (memorie van toelichting).

worden aangepast⁷⁶ om tegemoet te komen aan de wensen uit de branche. In hoeverre regelgeving daadwerkelijk kan leiden tot structurele vermindering van graafschades moet nog worden afgewacht.⁷⁷

Uiteindelijk zal het in belangrijke mate aan marktpartijen zijn om aanvullende afspraken te blijven maken.

76. Denk bijvoorbeeld aan de afschaffing van de plicht tot het doen van een klic-melding voor ondiepe grondbewerking door agrariërs.

77. Bijvoorbeeld het verplicht opnemen van z-coördinaten, voor zover dit al mogelijk is, zal niet per definitie zorgen voor minder graafschades. In de evaluatie van de WION wordt zelfs opgemerkt dat wanneer het verplicht zou worden gesteld om z-coördinaten op te nemen, grondroerders minder geneigd kunnen zijn om zelf nog uitgebreid onderzoek te verrichten naar de precieze ligging (p. 80).